

Asia: VN/27147/2024

Lausuntopyyntö Useilla hallinnon tasoilla luottamushenkilönä toimimista arvioineen työryhmän arviomuistiosta

Lausunnossa pyydetään kohdistamaan lausunnon antajan näkemys jaoteltuna alla olevasti:

Usealla hallinnon tasolla luottamushenkilönä samanaikaisesti toimimisesta yleisesti

Keski-Pohjanmaan liitto kiittää mahdollisuudesta antaa lausunto valtiovarainministeriön työryhmän arviomuistiosta koskien useilla hallinnon tasoilla luottamushenkilönä toimimista sekä vaalikelpoisuussääntelyn kehittämistarpeita.

Keski-Pohjanmaan liitto haluaa todeta, että olennaista uudistuksessa on pohtia, onko vaaleilla saadun mandaatin tosiasiallisen käytön näkökulmasta mahdollista luottamushenkilöiden osallistua päätöksentekoon täysipainoisesti useilla hallinnon tasoilla ilman, että esteellisyyssrajat kaventavat heidän rooliaan liikaa. Toinen keskeinen kysymys on edustuksellisuuden säilyminen. Jos samoilla henkilöillä on rooleja sekä kunnassa että hyvinvointialueella, vahvistaako se yhteistyötä vai keskittääkö se vaikutusvaltaa liikaa samoille henkilöille. Myös päätöksenteon läpinäkyvyys ja ymmärrettävyys korostuu. Kansalaisen on pystyttävä ymmärtämään, missä päätös tosiasiasa valmistellaan ja missä tehdään. Myös poliittinen vastuu tulee olla selkeä. Jos toimivalta, valmistelu ja päätösvalta limittyvät eri tasoilla, voi hämärtyä, kuka vastaa lopputuloksesta.

Arviomuistiossa käytetyistä selvityksistä ja tutkimuksista todetaan, että yleinen mielipide on negatiivinen monella hallinnon tasolla päättäjänä toimimiseen. Kuitenkin erityisiä ongelmia on raportoitu harvoin ja esteellisyyssäännökset ovat turvanneet sujuvan päätöksenteon. Nuorempien sukupolvien halukkuus lähteä ehdolle eri vaaleihin on vähentynyt ja muutenkin ehdokkaiden saaminen vaaleihin on vaikeutunut ajan saatossa.

Kunnilla on intressi saada hyvinvointialueiden päättäjäksi oman alueen ehdokkaita. Usealla hallinnon tasolla toimivat luottamushenkilöt ovat usein alueellaan näkyviä päättäjiä, joilla on mahdollisuudet tulla valituksi aluevaltuustoon myös pienemmistä kunnista. Mahdolliset rajoitukset

vaalikelpoisuuteen saattavat heikentää pienten kuntien ehdokkaiden mahdollisuutta päästä aluevaltuustoon.

Ehdokkaaksi asettumisen rajoittaminen (arviomuiston luku 5)

Ehdokkaaksi asettuminen usealla päätöksentekotasolla on pohdittava tarkkaan. Esteellisyyden näkökulmasta sama asia tai intressi voi tulla ratkaistavaksi useassa toimielimessä (esim. kunnan ja hyvinvointialueen yhteistyö, sopimukset, tilat, palveluketjut). Kaksoisrooli voi synnyttää institutionaalisen eturistiriidan, vaikka henkilöllä ei olisi henkilökohtaista etua asiassa. Jo pelkkä ulkopuolinen epäily puolueettomuudesta voi heikentää luottamusta päätöksentekoon

Kunnan luottamushenkilön ja kunnanjohtajan vaalikelpoisuus aluehallitukseen (arviomuiston luku 6.3.5)

Keski-Pohjanmaan liiton näkökulmasta ydinkysymys on se, että missä määrin kunnan luottamushenkilö tai kunnanjohtaja voi osallistua toimielimeen, joka mahdollisesti ohjaa, arvioi tai valvoo jotain sellaista kunnan toimintaa, jossa kunta on vastuutahona (esim. kulttuurihyvinvointiasiat) tai jonka ratkaisut liittyvät em. henkilöiden virkavastuullaan valmisteltuihin asioihin.

Kunnanjohtajien ja pormestareiden vaalikelpoisuuden rajoittaminen on kannatettavaa, mikäli kaksoisrooli voi synnyttää institutionaalisen eturistiriidan, vaikka henkilöllä ei olisi henkilökohtaista etua asiassa. Jo pelkkä ulkopuolinen epäily puolueettomuudesta voi heikentää luottamusta päätöksentekoon, kuten jo edellä on todettu.

Onko kuitenkin mahdollista, että kunnan luottamushenkilön tai kunnanjohtajan vaalikelpoisuusrajoitukset aluehallitukseen saattaa vähentää ehdolle asettumista aluevaaleissa. Toki on niin, että Suomen 309 kunnasta useat kunnan luottamushenkilöistä ja toisaalta vain vähäisempi osa kunnanjohtajista osa on ollut ehdolla aluevaaleissa.

Henkilöstön vaalikelpoisuus aluehallitukseen (arviomuiston luku 6.3.2 – 6.3.4)

Arviomuistiossa esitetty huoli hyvinvointialueiden henkilöstön kuulumisesta aluehallitukseen on perusteltu ja voi heikentää luottamusta toimielimen työnantajarooliin ja päätöksenteon tasapuolisuuteen.

Kuten edellä Keski-Pohjanmaan liitto on arvioinut luottamushenkilön ja kunnanjohtajan aseman näkökulmasta, myös henkilöstön vaalikelpoisuus aluehallitukseen tulee arvioida huolella. Peruste on sama; missä määrin kunnan tai hyvinvointialueen työntekijä voi osallistua toimielimeen, joka ohjaa, arvioi tai valvoo hänen oman työnantajansa toimintaa tai jonka ratkaisut liittyvät hänen virkavastuullaan valmisteltuihin asioihin.

Oleellista on arvioida, minkälaisen vaikutelman henkilöstön vaalikelpoisuus aiheuttaa aluehallituksen toiminnalla, miten kyetään huolehtimaan esittely-, valmistelu- ja päätöksentekoroolien erillisyyden,

miten sisäisen valvonnan uskottavuus voidaan säilyttää sekä turvata hallinnon toiminnan puolueettomuus.

Kuntalakiin liittyvät kysymykset ja muut työryhmän havainnot (luku 7)

Kuntalain ja hyvinvointialuelain mahdolliset eriyttämistarpeet on syytä arvioida ja selvittää huolella.

Muut huomiot

Keski-Pohjanmaan liitto haluaa lopuksi todeta, että oikeusvarmuuden näkökulmasta esteellisyysääntely tulee olla selkeää ja ennakoitavaa. Luottamushenkilöiden ja viranhaltijoiden on voitava ennakolta tietää, milloin osallistuminen on sallittua ja milloin ei. Riski ja kritiikki kohdistuu helposti päätösten moitteettomuuteen. Epäselvät jääviyskysymykset lisäävät riskiä siitä, että päätöksiä riitautetaan tai ne kumotaan menettelyvirheen vuoksi. Roolien erottelun näkökulmasta erityisen tärkeää on erottaa toisistaan työntekijän/viranhaltijan asema, valmistelurooli ja luottamushenkilörooli. Myös sääntelyn yhdenmukainen soveltamisen merkitys kansallisesti korostuu. Jos käytännöt vaihtelevat kunnittain ja hyvinvointialueittain, oikeusvarmuus heikkenee.

Keski-Pohjanmaan liitto myös toteaa, että hyvinvointialueet ovat aloittaneet toimintansa äskettäin ja lainsäädäntö on vielä kohtuullisen uutta. Tarvitaan ehkä lisää kokemuksia useilla hallinnon tasoilla luottamushenkilönä toimimista sekä vaalikelpoisuusääntelyn kehittämistarpeita, jotta uudistukset parantavat lainsäädännön toimivuutta ja poistavat mahdollisia ongelmakohtia. Kun muutostarpeista ja ongelmista on kerääntynyt tarpeeksi dataa, voidaan uudistuksiin ryhtyä.

Suuri haaste luottamushenkilöiden osalta on nykyisen esteellisyyslainsäädännön heikko tuntemus. Se hallitaan huonosti ja johtaa kohtuuttomiin tilanteisiin päätöksenteossa. Onkin tarpeen edistää luottamushenkilöiden esteellisyyslainsäädännön tuntemusta ja tiedotusta sekä opastusta sidonnaisuuksien ilmoittamiseen.

Kaiponen Jyrki
Keski-Pohjanmaan liitto

Lahnalampi Anssi
Keski-Pohjanmaan liitto